

Χρήστος Στεργ. Μπελλές Βιώσιμη ανάπτυξη

Η επανάσταση που άρχισε οριακά να εκραγεί αλλά δεν χάθηκε ακόμη

1. Η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης

Μονόδρομος για την ανθρωπότητα υπήρξε η *Οικονομική Ανάπτυξη* με την έννοια της *μεγέθυνσης* —της αύξησης δηλαδή, των οικονομικών μεγεθών και ιδίως του ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος και κατ' επέκταση του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Στο βωμό αυτής της ανάπτυξης θυσιάστηκε και θυσιάζεται δυστυχώς ακόμη —όπου τα μεγάλα συμφέροντα το επιβάλλουν— το περιβάλλον, με τα γνωστά οριακά αποτελέσματα.

Ο δυϊσμός που επιβάλλει τη χωριστή αντιμετώπιση της *ανάπτυξης* και της *προστασίας του περιβάλλοντος* χάνει καθημερινά υποστηρικτές. Αποτελεί άποψη παρωχημένη και αναχρονιστική. Η προστασία του περιβάλλοντος και η οικονομική ανάπτυξη όχι μόνο δεν βρίσκονται σε σχέση ανταγωνιστική, αλλά αποτελούν η μια προϋπόθεση της άλλης.

Επιβάλλεται, λοιπόν, να γίνει βίωμα τόσο των οικονομολόγων όσο και των οικολόγων, αλλά και όλων μας ότι *μία και μόνο ανάπτυξη υπάρχει. Η βιώσιμη ανάπτυξη, δηλαδή η συμβατή και φιλική με το περιβάλλον ανάπτυξη.* Η ανάπτυξη που, σύμφωνα με τη Διακήρυξη του Ρίο (Ιούνιος 1992), «πρέπει να ικανοποιεί εξίσου τις

αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες της παρούσας και των μελλουσών γενεών».

Η βιώσιμη ή αειφόρος ή διηνεκής ή ολοκληρωμένη ή ποιοτική ανάπτυξη (sustainable development, developpement durable, integrated development)¹ είναι η ανάπτυξη που απλά αποβλέπει-στοχεύει στη συνεργασία ανθρώπου και φύσης, είναι —σύμφωνα με τον Μιχαήλ Δεκλερή— «το πόρισμα της συστημικής επιστήμης, το έγκυρο όραμα του 21ου αιώνα, το θεσμοθετημένο Διεθνές, Ευρωπαϊκό και Ελληνικό Δίκαιο». *Πρόκειται για μια επανάσταση που θα περάσει, κύρια, μέσα:*

— *Από την αλλαγή νοοτροπίας*, η οποία αν και δεν λύνει από μόνη της τα υφιστάμενα περιβαλλοντικά προβλήματα, αποτελεί αναντίρρητα μία από τις κύριες προϋποθέσεις αποτελεσματικής αντιμετώπισής τους, ένα από τα καθοριστικά βήματα στην πορεία προς την αλλαγή.

— *Από την αναγκαιότητα μιας άλλης αντίληψης* απ' αυτή που έχουμε σχηματίσει για τον κόσμο, το περιβάλλον και τα προβλήματά του και η οποία θα οδηγήσει, με τη σειρά της, σε μια νέα ηθική αλλαγή, μια αλλαγή που θα θυσιάζει το εγώ στο εμείς, το ατομικό στο κοινωνικό.

— *Από την πληρέστερη ενημέρωση του κόσμου* γύρω απ' αυτά τα προβλήματα,

ώστε να κατανοηθεί η σοβαρότητά τους και να ανεβεί ο δείκτης αφύπνισης, ανησυχίας, συνειδητοποίησης και δραστηριοποίησης του πολίτη, γεγονός που με τη σειρά του θα αναγκάσει τους κυβερνώντες να ενεργήσουν ανάλογα. Κι εδώ τίθεται ο αποφασιστικός ρόλος της εκπαίδευσης, της παιδείας γενικά, για τον οποίο ρόλο είναι υπεύθυνο κύρια το κράτος, οι δάσκαλοι γενικά, τα ΜΜΕ. Δεν πρέπει να φτάνει ο εχθρός «πρωτων πυλών» —να φτάνουμε στο «αμήν»— για να ανησυχούμε για τη μόλυνση της ατμόσφαιρας και για την οικολογική καταστροφή. Αυτό που «κάνουν» τώρα οι ΝΑΤΟϊκές βόμβες στη Γιουγκοσλαβία (και για το οποίο ο Κλίντον κι οι συνοδοιπόροι του καθίστανται αυτομάτως εγκληματίες κατά της ανθρωπότητας και του περιβάλλοντος), το «κάνουμε» κι εμείς στην καθημερινή μας ζωή, όταν πετάμε σκουπίδια από το παράθυρο του αυτοκινήτου (σύνθηθες σπορ του Έλληνα), όταν χρησιμοποιούμε φυτοφάρμακα και ορμόνες για να παχαίνουμε τις ντομάτες και τα κοτόπουλά μας, όταν αδειάζουμε πετρέλαια και τοξικά απόβλητα στις θάλασσές μας.

Οι προτεραιότητες που έχει να αντιμετωπίσει —πολιτικά και νομικά— η βιώσιμη ανάπτυξη αφορούν κύρια στα προβλήματα:

- της μεταβολής του κλίματος
- της όξινης βροχής και της ατμοσφαιρικής ρύπανσης
- της εξάντλησης των φυσικών πόρων και της βιοποικιλότητας
- της υπεράντλησης και της ρύπανσης των νερών
- της υποβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος και των ακτών
- της απειλής των τοξικών αποβλήτων
- της απώλειας επάρκειας τροφίμων (αυτό που η Διεθνής Τράπεζα χαρακτηρίζει ως «ανασφάλεια διατροφής»)

- της βροφικής θνησιμότητας στις χώρες του Τρίτου Κόσμου
- της διασυνωριακής ρύπανσης.

2. Πορεία της βιώσιμης ανάπτυξης σε διεθνές, κοινοτικό, τοπικό επίπεδο

Δεκαετία του '70... Η συστημική επιστήμη ρίχνει όλο το βάρος της στα ανθρώπινα συστήματα. Οι συστημικές μελέτες επισύρουν την προσοχή της UNESCO, που συμφωνεί ότι «η ανάπτυξη πρέπει να είναι πολυδιάστατη και να καλύπτει όλες τις πτυχές της ζωής». Σε παρεμφερές πνεύμα κινούνται:

— *Η Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον*, στη Στοκχόλμη, το 1972, στο κείμενο της οποίας ρητά και επανειλημμένα τονίζεται ότι «η προστασία και η βελτίωση του περιβάλλοντος επηρεάζουν την ευημερία των λαών και την οικονομική ανάπτυξη όλου του κόσμου».

— *Η τελική πράξη της Συνδιάσκεψης για την ασφάλεια και τη συνεργασία στην Ευρώπη*, στο Ελσίνκι, το 1975.

— *Η συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, όπως τροποποιήθηκε από τη *Συνθήκη του Μάαστριχτ*. Εδώ η βιώσιμη ανάπτυξη αναγορεύεται σε θεμελιώδη νόμο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

— *Στην Αναφορά της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη*, το 1987, η βιώσιμη ανάπτυξη προσδιορίζεται ως «η ανάπτυξη που ανταποκρίνεται στις ανάγκες της παρούσας γενεάς, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλουσών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες».

— *Στην Παγκόσμια Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και*

την Ανάπτυξη, στο Ρίο, το καλοκαίρι του 1992, η βιώσιμη ανάπτυξη προσδιορίζεται ως η «ανάπτυξη εκείνη η οποία πρέπει να ικανοποιεί εξίσου τις αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες της παρούσας και των μελλουσών γενεών».

— Το Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης της Κοινότητας για το Περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη, στις 16 Δεκεμβρίου 1992, έχει ως κέντρο βάρους την αειφόρο ανάπτυξη, δηλαδή τη συμβατή και φιλική με το περιβάλλον ανάπτυξη.

— Η Ευρωπαϊκή Διάσκεψη κορυφής, στις 11-12 Δεκεμβρίου του 1993, υπογράφει τη Λευκή Βίβλο της Επιτροπής για την ανάπτυξη, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, με στόχο να μπουν τα θεμέλια για τη βιώσιμη ανάπτυξη των ευρωπαϊκών οικονομιών, προκειμένου να αντέξουν στο διεθνή ανταγωνισμό.

Αποτελεί αξίωμα ότι η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει βιώσιμο κράτος. Κράτος, δηλαδή, ικανό να εγγυηθεί τη δημόσια οικολογική τάξη και τη συνεξέλιξη των ανθρωπογενών συστημάτων με τα οικοσυστήματα, από τα οποία εξαρτάται το μέλλον του πολιτισμού μας. Στη χώρα μας η σύγχυση είναι μεγάλη όσον αφορά στη βιώσιμη ανάπτυξη και τα βήματά μικρά.

Έχουν περάσει έξι χρόνια από το Ρίο (1992) και, τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στη χώρα μας, λίγα πράγματα έχουν αλλάξει, ενώ ο μονόδρομος της οικονομικής ανάπτυξης —της άγριας ανάπτυξης— είναι πολυσύχναστος. Το Δίκαιο επεμβαίνει πολύ αργότερα από τη δημιουργία της συγκεκριμένης φυσικής διαταραχής —κατόπιν εορτής θα 'λεγα— σε μια ζημιά συνήθως μη αντιστρέψιμη, σε μια ζημιά που έχει βλάψει ήδη το περιβάλλον. Το παράδειγμα του νέφους στην πρωτεύουσα και το ανοιγοκλείσιμο του θερμοηλεκτρικού σταθ-

μού στο Κερασίει αποδεικνύουν περίτρανα την έλλειψη μηχανισμών άσκησης περιβαλλοντικής πολιτικής. Γνωστή η αιτία του προβλήματος, αλλά δύσκολο μέχρι ακατόρθωτο να καταπολεμηθεί το αιτιατό του.

Το Δίκαιο του περιβάλλοντος αποδεικνύεται ανίσχυρο όταν συγκρούεται με τις άλλες πολιτικές και κυρίως τους τομείς άσκησης οικονομικής δραστηριότητας².

— Τούτο το γνωρίζει ο εκάστοτε υπουργός, κάθε φορά που επιχειρεί να επαναφέρει τη δυνατότητα επέκτασης των βιομηχανικών μονάδων στο Λεκανοπέδιο.

— Το βιώνει ο καθένας μας, όταν ο ΣΕΒ ρυπαίνει χρόνια τώρα το περιβάλλον, προβάλλοντας το επιχείρημα της αντιοικονομικής λειτουργίας των βιομηχανικών μονάδων από τη στιγμή που θα λειτουργήσουν με σύγχρονες αντιρρυσπαντικές προδιαγραφές.

— Το δηλώνει η εκτροπή του Αχελώου.

— Το μαρτυρεί το αναπτυξιακό πρόγραμμα στις Πρέσπες.

— Το προδίδει η άναρχη ανάπτυξη της πατρίδας μας, η οποία και τη χαρακτηρίζει.

Στατιστική έρευνα πάνω στην ελληνική νομολογία, μέχρι το 1992, αποδεικνύει ότι, όπου υπήρχε περίπτωση σύγκρουσης περιβαλλοντικών και οικονομικών συμφερόντων, η στάθμιση κατέληγε συνήθως υπέρ των δεύτερων. Η παραπάνω στατιστική χαρακτηρίζει μια κοινωνική, πολιτική και οικονομική πραγματικότητα της πατρίδας μας —χώρας αναπτυγμένης, στην περιφέρεια του καπιταλισμού—, η οποία κατατρέχεται από οικονομικές προτεραιότητες, με την έννοια της μεγέθυνσης των ποσών. Η βαθιά περιβαλλοντική συνείδηση δεν έχει ακόμη κατακτηθεί.

Η αποδοχή της βιώσιμης ανάπτυξης —της σύμφυτης, της φιλικής με το περιβάλλον— άρχισε να εισχωρεί στη νομολογία του

Συμβουλίου της Επικρατείας τα τελευταία χρόνια, μέσα από θαρραλέες και φωτισμένες αποφάσεις του Ε΄ τμήματός του, όπως:

— Η απόφαση 50/93, που αφορά στη σύγκρουση συμφερόντων από την ίδρυση μεγάλης τουριστικής μονάδας και περιβαλλοντικών συμφερόντων από τη διαφύλαξη του χαρακτήρα του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής.

— Η απόφαση 304/93, που επικυρώθηκε με την απόφαση 2844/93, όπου υπήρχε σύγκρουση μεταξύ της οικονομικής δραστηριότητας μεγάλης ιχθυοτροφικής μονάδας και της προστασίας του περιβάλλοντος που επιβαρυνόταν από τη λειτουργία της.

Υπάρχει πληθώρα κοινοτικών ρυθμίσεων που αφορούν στη διευθέτηση περιβαλλοντικών προβλημάτων, τα οποία όμως διακρίνονται από έλλειψη συνάφειας και απουσία ενός συνολικού σχεδίου. Το Δίκαιο των ομάδων πίεσης αποδεικνύεται αναποτελεσματικό.

Σε χώρες που έχουν επιβληθεί νομοθετικά οι μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, οι διαδικασίες είναι μουντές και η Διοίκηση στρέφει την προσοχή της στην εξυπηρέτηση της οικονομικής ανάπτυξης (με την έννοια της μονοδιάστατης οικονομικής μεγέθυνσης), δηλαδή στην πραγματοποίηση της επένδυσης. Κραυγαλέα απόδειξη των παραπάνω υπήρξε η περίπτωση του καθ' ημάς Αχελώου. Όμως, και σε χώρες όπου η οικονομική γνώση είναι επαρκέστατη — όπως στην περίπτωση της Γαλλίας—, η απόφαση για τις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια της Διοίκησης, με τα γνωστά επακόλουθα.

Στον αντίποδα όλων των παραπάνω αποθαρρυντικών διαπιστώσεων μπορεί κανείς να επισημάνει και αρκετά ενθαρρυντικά σημεία, όπου η οικολογική προβληματι-

κή διεισδύει στο εσωτερικό των άλλων πολιτικών. Τέτοιο παράδειγμα άριστα επεξεργασμένου νομικού κειμένου αποτελεί οδηγία του Συμβουλίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων που αφορά στην εκτίμηση των επιπτώσεων της εκτέλεσης δημόσιων και ιδιωτικών έργων. Εδώ η οικολογική διάσταση εισέρχεται ευθέως μέσα στο νομικό σώμα, αναγνωρίζοντας την προστασία των οικοσυστημάτων ως προϋπόθεση της διατήρησης της ζωής.

Η κατάδειξη της αντίφασης μεταξύ οικονομικών και φυσικών νόμων, ένα τιτάνιο έργο με απώτερο στόχο την εγκαθίδρυση μιας ορθολογικότητας ανώτερης της οικονομικής, βρίσκεται σε καλό δρόμο. Κάθε μέρα γίνεται και περισσότερο σαφές ότι η κυριαρχία του οικονομικού επιπέδου επί όλων των άλλων επιπέδων της κοινωνικής ζωής κατέληξε —κατά τον René Passet— στην «κυριαρχία του νεκρού κόσμου επί του ζωντανού». Μέρα με τη μέρα οι κραυγές των SOS πληθαίνουν και η συνειδητοποίηση του προβλήματος σε παγκόσμια κλίμακα αποτελεί αφ' εαυτής μεγάλο παράγοντα ελπίδας για την επίλυσή του.

3. Πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία — NATO — ιμπεριαλισμός

Αυτές οι αράδες γράφονται ενώ στη διπλανή Γιουγκοσλαβία στριγκλίζουν οι σειρήνες του πολέμου, χωρίς να έχουν σιγήσει ακόμη εκείνες του Ιράκ. Και ο ιμπεριαλισμός, ο «Πρώτος Κόσμος», στο λυκαργές του 21ου αιώνα, αφήνει τα αποτυπώματα του νέου ολοκληρωτισμού στο σώμα της ανθρωπότητας, μέσα σε φωτιά, όλεθρο, φρίκη, σκοτάδι, καταστροφή. Ποτέ κατά το παρελθόν —κι ας έχουν δει αμέτρητες αγριότητες οι αιώνες— η βαρβαρότητα δεν φορούσε τέ-

τοιο προσωπείο. Ποτέ —ούτε και στις χειρότερες στιγμές της ανθρώπινης ιστορίας— η απειλή του ολοκληρωτισμού δεν είχε τέτοια δυναμική και τέτοια ένταση, σαν τη σημερινή. Οι συνέπειες αυτού του πολέμου είναι απρόβλεπτες σε ανθρώπινες ζωές, αλλά και σε ό,τι αφορά το περιβάλλον.

Τραγικά ειρωνικά ηχούν οι παρατηρήσεις των Λ. Μπροσύν-Κ. Φλάβιν-Σ. Πόστελ, βασικών στελεχών του Worldwatch Institute των ΗΠΑ, το οποίο ασχολείται με τη μελέτη των οικολογικών προβλημάτων του πλανήτη και ιδρύθηκε το 1974: «Καθώς οι ανάγκες της συνεργασίας για την αποκατάσταση της γης θα είναι τόσο πολλές και τέτοιου εύρους, η σκέψη διεξαγωγής πολέμου θα μπορούσε να θεωρηθεί τουλάχιστον αναχρονισμός»³.

Στο ίδιο κείμενο, αφού χαρακτηρίζουν ως βιώσιμη αυτοσυντηρούμενη κοινωνία εκείνη που ικανοποιεί τις ανάγκες της χωρίς να υποσκάπτει τις προοπτικές των επόμενων γενεών, υποστηρίζουν ότι το πέρασμα στην παραπάνω κοινωνία όχι μόνο αποτελεί αδήριτη αναγκαιότητα, αλλά και οικονομικά επιτεύξιμο και ιδεολογικοκοινωνικά επιθυμητό σκοπό.

Οι «ρεφορμιστές» του Worldwatch Institute ισχυρίζονται, επίσης, ότι ο δρόμος για τη βιώσιμη αυτοσυντηρούμενη κοινωνία, για τη σωτηρία του πλανήτη, θα περάσει μέσα από μια αυθεντική «οικολογική επανάσταση». *Μια επανάσταση που αποτελεί αναμφίβολα και μια κοινωνική αλλαγή, γεγονός που σημαίνει, κύρια, αλλαγή κοινωνικών αξιών, προτύπων, νοοτροπίας, διαστρωματώσεων.*

Στις παραπάνω παρατηρήσεις των επιφανών επιστημόνων και με αφορμή τα αποτρόπαια εγκλήματα που λαμβάνουν χώρα στη Γιουγκοσλαβία —και όχι μόνο— τίθενται βασανιστικά τα ερωτήματα: Αλήθεια, ποια είναι η θέση του Worldwatch Institute

και των παραπάνω στελεχών του στους παραπάνω άμεσους και έμμεσους θανάτους ανθρώπων και οικοσυστημάτων; *Εξακολουθούν ακόμη να πιστεύουν* ότι η βιώσιμη αυτοσυντηρούμενη κοινωνία αποτελεί ιδεολογικοκοινωνικά επιθυμητό σκοπό που μπορεί να συναρθρωθεί και να συνεξελιχθεί με εκείνον του αμερικανικού imperium και των ευρωπαίων φερεφώνων του; Και, τέλος, πόσο διατεθειμένος είναι ο ιμπεριαλισμός για την παραπάνω κοινωνική αλλαγή;

Υπάρχει, όμως, μια άλλη απάντηση, αυτή του Νόαμ Τσόμσκι —ενός από τους μεγαλύτερους αμερικανούς διανοητές—, για το νέο ρόλο του NATO και του ιμπεριαλισμού, όπως αυτός ο ρόλος αναδύθηκε από τη Σύνοδο Κορυφής της Ουάσιγκτον, στα πλαίσια της 50ής επετείου από την ίδρυσή του: *«Ανακάλυψαν έναν καινούριο, απεχθή ρόλο. Ένα ρόλο ο οποίος έχει φέρει ανείπωτη δυστυχία στους απλούς ανθρώπους, έχει ζημιώσει το δημοκρατικό κίνημα στο Βελιγράδι και έχει αναστατώσει όλα τα κράτη του κόσμου. Αυτό το πράγμα γιόρτασαν στα 50 χρόνια του NATO».*

Επειδή ο αγώνας και η ελπίδα είναι τα τελευταία που πρέπει να εγκαταλείπουν τον άνθρωπο, δεν έχω παρά να συμφωνήσω με τη Γλυκερία Π. Σιούτη, για τον καθοριστικό ρόλο του δημόσιου τομέα στο ζήτημα της βιώσιμης ανάπτυξης, στα πλαίσια της νομοθεσίας, αλλά και της παρεμβατικής πολιτικής του στις οικονομικές δραστηριότητες, όπως και σε μια δέσμη προτάσεων-δράσης⁴ των τοπικών και περιφερειακών αρχών, των αρχόντων της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης, που αφορούν:

α. Στο χωροταξικό σχεδιασμό σε τοπικό επίπεδο, προκειμένου να προστατευτούν περιοχές με αξία, μνημεία της φύσης και τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, να βελ-

τιωθούν οι αστικοί πολεοδομικοί ιστοί και να βελτιστοποιηθεί η επάρκεια της ενέργειας και της συγκοινωνίας.

β. Στην οικονομική ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο, μέσω της εξασφάλισης βιώσιμης χρήσης των αναγκαίων πόρων.

γ. Στην ενίσχυση έργων υποδομής, όπως είναι ο σχεδιασμός και η διαχείριση των οδών, των αποθεμάτων ύδατος και της διαχείρισης των αποβλήτων.

δ. Στον έλεγχο της βιομηχανικής ρύπανσης, μέσω της ελεγχόμενης και υπεύθυνης χορήγησης αδειών σκοπιμότητας και διάθεσης αποβλήτων, της χρήσης καθαρής τεχνολογίας και της δυνατότητας πρόσβασης σε περιβαλλοντικές πληροφορίες.

ε. Στη διάθεση των αποβλήτων μέσω της αυστηρής εφαρμογής της προβλεπόμενης ιεράρχησης του τρόπου διάθεσης των αποβλήτων, δηλαδή πρόληψη, επαναχρησιμοποίηση και ανακύκλωση, καύση, επιφανειακή απόθεση, ώστε να εξασφαλίζεται και η μείωση των προβλημάτων διάθεσης των αποβλήτων και να εξοικονομούνται ενέργεια και πρώτες ύλες.

στ. Στη συγκοινωνία, ώστε τα σχέδια μεταφοράς και κυκλοφορίας να είναι πλήρως ενταγμένα στη διαδικασία σχεδιασμού.

ζ. Στη δημόσια πληροφόρηση, παθητική (που παρέχει από μόνο του το κράτος) και ενεργητική (που παρέχεται ύστερα από σχετική αίτηση του ενδιαφερομένου).

η. Στην παιδεία και εκπαίδευση, ώστε να διευκολύνεται η μεγαλύτερη δημόσια συμμετοχή στην προστασία του περιβάλλοντος και να βελτιώνεται η δημόσια εμπιστοσύνη.

θ. Στην εσωτερική επιθεώρηση, ώστε οι δημόσιες αρχές να αναλύουν κριτικά τις ίδιες τους τις δραστηριότητες.

Η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί αναντίρροπα — παραφράζοντας τον René Passet — «την επανάσταση του ζωντανού κόσμου ενά-

ντια στην κυριαρχία του νεκρού», την επανάσταση που επιβάλλεται οπωσδήποτε να κερδηθεί επ' αγαθό του σήμερα και του αύριο, των παρούσων και των μελλουσών γενεών, εμάς των ίδιων και των παιδιών μας...

Βιβλιογραφία

— Μιχαήλ Δεκελής, *Ο Δωδεκάδεστος του Περιβάλλοντος - Εγκόλπιο βιωσίμου αναπτύξεως*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1996.

— Μ. Σ. Σκούρτος - Κ. Μ. Σοφούλης, *Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ελλάδα*, εκδόσεις Τυποθήτω-Γ. Δαρδανού, Αθήνα 1995.

— René Passet, *Οικονομία και περιβάλλον (μια βιοοικονομική προσέγγιση)*, εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1987, επιμέλεια-θέωση Γ.Θ. Χατζηκωνσταντίνου.

— Θεόδωρος Α. Σκούντζος, *Οικονομική Ανάπτυξη (θεωρία και πρακτική)*, εκδόσεις Α. Σταμούλης, Αθήνα 1997.

— Ίδρυμα Μποδοσάκη, *Το περιβάλλον στην Ελλάδα 1991-1996*, Αθήνα 1996.

— Δ. Γ. Τσαούσης, *Η κοινωνία μας (οργάνωση, λειτουργία, δυναμική)*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 1991.

— Βίκα Δ. Γκιζελή, *Απλά μαθήματα Κοινωνιολογίας*, εκδόσεις Επιχειρότητα, Αθήνα 1992.

— Μ. Μοδινός, «Η αναπτυξιακή διαδικασία και το περιβαλλοντικό δίκαιο», στο *Η διεύθυνση του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1994, σσ. 217 επ.

— Γλ. Σιούτη, *Η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του περιβάλλοντος*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1985, σσ. 164 επ.

— Της ίδιας, *Δίκαιο περιβάλλοντος*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1993, σσ. 86 επ.

— Της ίδιας, «Βασικές αρχές του χωροταξικού ελέγχου στη νομολογία του ΣτΕ», στο περιοδικό *Περιβάλλον και Δίκαιο*, Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις, τεύχος 1, άνοιξη 1994, σσ. 9 επ.

— Th. Panayotou, *Green Markets: The economics of sustainable development*, 1993.

— J. Bailey, «Sustainable development: searching for the Grail or a wild goose?», in Northwestern School of Law of Lewis & Clark College, *Environmental Law*, Vol. 24, no 3, July 1994, pp. 1159 s.

— L. Kraemer E. C., *Traety and Environmental*

Law, 2nd ed., Sweet & Maxwell, 1995, pp. 23, 63-64.

— United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), *Agenda 21*, Rio Declaration, Chapter 10, U.N. Doc., A/Conf. 151/5, June 13, 1992.

— Declaration de Conference des Nations Unies sur l'environnement, Stockholm 5-16 June 1972.

— Α. Μπράουν-Κ. Φλάβιν-Σ. Πόστελ, *Οικολογική Κρίση και Βιώσιμη Ανάπτυξη*, Εναλλακτικές Εκδόσεις-Κομμούνα, Αθήνα 1991.

— Πρακτικά Συνεδρίου, *Η Διεπίδωση του Κοινωνικού Δικαίου Περιβάλλοντος στην Ελλάδα*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1994.

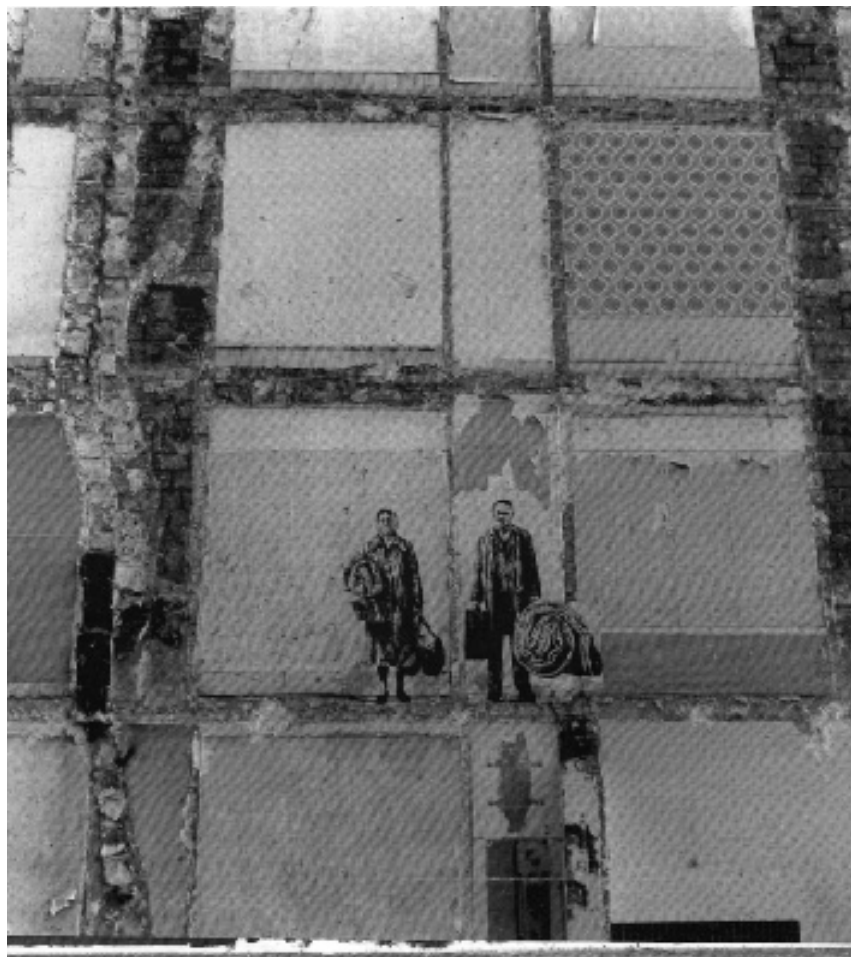
Σημειώσεις

1. Μ. Δεκληρή, *Ο δωδεκάδεκτος του Περιβάλλοντος (Εργόλιπο Βιωσίμου Αναπτύξεως)*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1996.

2. Μ. Μοδινός, *Η Διεπίδωση του Κοινωνικού Δικαίου Περιβάλλοντος στην Ελλάδα*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1994.

3. Α. Μπράουν-Κ. Φλάβιν-Σ. Πόστελ, *Οικολογική Κρίση και Βιώσιμη Κοινωνία*, Εναλλακτικές Εκδόσεις-Κομμούνα, Αθήνα 1991.

4. Γ. Π. Σιούτη, «Η Περιβαλλοντική Πολιτική στην Ελλάδα», Μ. Σ. Σκούρος-Κ. Μ. Σοφούλης, εκδ. Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα 1995, σσ. 73-85.

Εγνέστ Πινιόν-Εγνέστ